

รื่องนำรู้เกี่ยวกับศาลรัฐธรรมนูญ :

บันทึกคำปาฐกถา

ในการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระครบรอบ ๓ ปี ศาลรัฐธรรมนูญ

วันศุกร์ที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๔๔ เวลา ๐๘.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.

ณ ห้องกมลทิพย์ ๑ โรงแรมสยามซิตี้ ถนนศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร

ภาคเช้า

ปาฐกถาในหัวข้อ

“รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป : ความก้าวหน้าและผลสำเร็จ”

โดย ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี*

ฯพณฯ ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ท่านประธานและคณะกรรมการ
ป.ป.ช. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา กรรมการการเลือกตั้ง ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน

ในฐานะราษฎรธรรมดาคนหนึ่งกระผมขอขอบคุณตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ตลอดจน
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญที่ได้ทำงานมาด้วยความเสียสละและยากลำบาก ท่ามกลางสังคมที่ยัง
อยู่ในระหว่างที่กระทบกระทั่งกันในเรื่องอำนาจ ศาลรัฐธรรมนูญเป็นองค์กรอิสระที่เกิดขึ้น
ในบรรดาองค์กรอิสระอื่นตามรัฐธรรมนูญที่มีความมุ่งหมายปฏิรูปการเมือง จุดสำคัญคือต้องการ
ให้เกิดความถูกต้องเป็นธรรมขึ้นในบ้านเมือง บ้านเมืองเราที่ผ่านมาเป็นสังคมที่อยู่ในความมืด
และเป็นสังคมแห่งอำนาจความไม่ถูกต้องต่าง ๆ วัฒนธรรมอำนาจที่บ่มเพาะมานาน การที่จะมี
องค์กรอิสระขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในท่ามกลางบรรยากาศทางวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคมเช่นนั้น
ย่อมเป็นความยากลำบากย่อมเกิดการเสียดสี แต่ว่ากฎทางฟิสิกส์สิ่งใดที่เคลื่อนไหวก็ต้องมีการ
เสียดสีเป็นธรรมดา ถ้าไม่ยอมให้มีการเสียดสีก็ไม่มีการเคลื่อนไหว ถ้ามีการเคลื่อนไหวก็เสียดสี
เป็นธรรมดา ถ้าเราเข้าใจอย่างนี้ก็จะเห็นว่าเป็นธรรมดาของสิ่งที่เกิดขึ้นต้องอาศัยความเข้าใจ
อาศัยความอดทน อาศัยการเห็นคุณค่า เราจึงจะมีพลังที่จะทำงานกันต่อไป ผมขอเสนอใน ๖
ประเด็นด้วยกัน

* ศาสตราจารย์เกียรติคุณ

ประเด็นที่ ๑ การมีรัฐธรรมนูญฉบับที่เรียกว่าปฏิรูปการเมือง ๒๕๔๐ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งอาจจะสำคัญมากหรือบางท่านอาจจะบอกสำคัญที่สุดก็แล้วแต่จะคิด รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำลังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางในสังคมไทย ส่วนว่าจะดีหรือไม่ดีอะไรบ้าง ก็เป็นเรื่องที่ต้องเรียนรู้ การที่สังคมต้องเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญเราไม่ได้มีเรื่องอะไรดีหรือไม่ดีตายตัว ทั้งหมดอยู่ที่ท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลง ถ้าบุคคลใดเรียนรู้ไม่ได้ องค์กรใดเรียนรู้ไม่ได้ สังคมใดเรียนรู้ไม่ได้ ก็จะไม่สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงได้ เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ของสังคมเป็นเรื่องสำคัญและการทำงานศาลรัฐธรรมนูญร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษาได้จัดให้มีการสัมมนาวันนี้ขึ้น เป็นเรื่องที่ควรอนุโมทนา เพราะจัดขึ้นเพื่อเป็นการเรียนรู้ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรวมทั้งสังคมไทยนั้นเป็นประเด็นที่ ๑

ประเด็นที่ ๒ อยู่ที่มีการมองเรื่องราวทั้งหมดที่กำลังเกิดขึ้น ซึ่งต้องอาศัยการมองโดยรอบด้าน อย่าไปมองเฉพาะจุดใดจุดหนึ่งหรือว่ามองเฉพาะที่เรียกว่าหน้าตักเท่านั้น แต่มองภาพรวมทั้งหมด ประเด็นถัดไปผมอยากจะกล่าวว่าขณะนี้สังคมของเราต่างจากสังคมโบราณโดยสิ้นเชิง สังคมโบราณก็อยู่เป็นกลุ่มเล็กตามกระเปาะทางวัฒนธรรมแต่สังคมสมัยใหม่ได้เชื่อมโยงกันหมดทั้งโลก เชื่อมโยงกันด้วยข้อมูลข่าวสาร เชื่อมโยงกันด้วยระบบเงินตรา ซึ่งเคลื่อนไหวด้วยความเร็วของแสงเพราะอาศัยการเคลื่อนไปโดยอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้เกิดสังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อนที่ว่าเป็น Complex เป็นระบบที่ Complexity ความซับซ้อนนี้มีหลายมิติมากมายแล้วก็เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ความซับซ้อนทำให้เกิดความยากทำให้เกิดเหตุการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นโดยรวดเร็ววันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๔๐ วันเดียวเงินไหลออกจากประเทศไทย ๕๐๐,๐๐๐ ล้านบาท ซึ่งเป็นไปไม่ได้ในสังคมครั้งโบราณ แต่สังคมปัจจุบันที่เชื่อมโยงกันอย่างนี้ อาจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยรวดเร็ว คนคนหนึ่งในการเล่นการค้าเงินอยู่คนเดียวที่นิวยอร์กอาจจะทำให้ประเทศไทยพังทั้งประเทศภายในเวลาอันรวดเร็ว เพราะฉะนั้นเป็นสังคมที่ซับซ้อนและยากในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถือคติหรือถือลัทธิเรื่องเงินเป็นใหญ่ และมีความเชื่อว่าการค้าเสรีการเงินเสรีนั้นเป็นเรื่องที่ถูกต้องเป็นความเชื่อทั่วไป ผมเองไม่เชื่อ ผมเป็นนักวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะทางชีวการแพทย์ในระบบชีววิทยาหรือมันไม่ได้ใช้อย่างนั้น ถ้าใช้อย่างนั้นเมื่อไหร่เซลล์จะตาย เซลล์ต้องสามารถคัดเลือกให้อะไรเข้า อะไรออก เพื่อจะดำรงอยู่ในสมดุลได้ แต่ว่าขณะนี้กำลังเป็นความเชื่อกันทั้งโลกที่เผยแพร่กันว่าการแข่งขันเสรีเป็นของดี แท้ที่จริงดูก็ง่าย ๆ ถ้าในครอบครัวอาศัยการแข่งขันเสรีเด็กก็ตายหมด เอาช้างกับมดมาแข่งกัน มันจะเกิดอะไร เอาเศรษฐีที่มีเงินเป็นร้อยเป็นพันล้านมาแข่งกับคนไม่มีเงิน แล้วมันจะอยู่กันไปอย่างไร ผมคิดว่ามันอยู่กันด้วยการโอบอุ้มด้วยความเอื้ออาทร ไม่ใช่โดยการแข่งขันเสรี แต่อย่างไรก็ตามขณะนี้

เป็นความเชื่ออย่างนั้นทั้งโลก นักวิชาการก็เรียนกันมาอย่างนั้น มีความเชื่อกัน ผมไม่เชื่อ และผมคิดว่าความเชื่ออย่างนี้อยู่ไม่ได้ในอนาคต แต่ว่าขณะนี้มีความพยายามทั้งโลกที่จะเปลี่ยนทั้งโลกให้เป็นอารยธรรมเดียวกัน ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ถ้าใครรู้หลักทางชีววิทยา ความหลากหลายเป็นความงามและเป็นปัจจัยให้เกิดความยั่งยืน วัฒนธรรมที่หลากหลายต่าง ๆ ในโลกเป็นความงามและช่วยให้เกิดความยั่งยืน แต่ขณะนี้มีความพยายามจะให้ทั้งโลกมีอารยธรรมเดียวกัน ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งและเกิดผลกระทบกับชาติอย่างใหญ่โต ประเทศไทยเป็นประเทศเล็กนิดเดียวอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ที่หมุนด้วยแรงเหวี่ยงกราด เพราะฉะนั้นโจทย์ของเราคือว่าทำอะไรประเทศไทยจะมีพลังที่จะดำรงคงอยู่ท่ามกลางกระแสที่เหวี่ยงกราด โลกาภิวัตน์และสามารถจะดำรงอยู่ในสมดุลได้ เพราะความสมดุลคือความเป็นปกติและความยั่งยืน ถ้าขาดความสมดุลก็จะไม่ปกติและไม่ยั่งยืน เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นประเด็นสำคัญเวลาเรามองอะไรอย่าไปมองเฉพาะเรื่องเรื่องเดียวหรือมองเป็นเชิงเทคนิคเท่านั้น ต้องมองดูภาพรวม ขณะนี้ประเทศไทยต้องการพลังที่จะอยู่ให้ได้ในกระแสโลกาภิวัตน์และอยู่อย่างสมดุลและยั่งยืน อันนั้นเป็นประเด็นที่สอง

ประเด็นที่ ๓ ขึ้นกับวิธีมอง วิธีมองอาจจะเรียกว่าโลกทัศน์และวิธีคิด เรามองให้มีพลังก็ได้ มองให้หมดพลังก็ได้ในเรื่องเดียวกัน ใช่ไหมครับ เรื่องเดียวกันนี้ขึ้นกับวิธีคิดของเรา เราคิดว่าเราทำอะไรหมดกำลัง ที่ประเทศญี่ปุ่นเมื่อแพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒ นายกรัฐมนตรีถูกแขวนคอ เป็นอาชญากรรมสงคราม เศรษฐกิจล้มละลายหมดทั้งประเทศ กำลังใจหมด ญี่ปุ่นประชุมกันแล้วบอกว่าเราสูญเสียหมดแล้วเราไม่เหลืออะไรเลย มีศาสตราจารย์ญี่ปุ่นคนหนึ่งลุกขึ้นยืนบอกว่าประเทศญี่ปุ่นไม่ได้สูญเสียหมด ยังเหลืออย่างหนึ่งก็คือคนญี่ปุ่น เราจะต้องเริ่มสร้างความเข้มแข็งจากคนญี่ปุ่น แล้วเขาก็สามารถกลับมาโดยรวดเร็ว มันขึ้นอยู่กับกำลังใจ เพราะฉะนั้นการมองในเวลาที่ประเทศต้องการพลังที่จะอยู่ในกระแสอันรุนแรงต้องมีวิธีมองที่จะเกิดพลัง ถ้าเรามองทางลบหมด ประเทศก็หมด หมดพลังที่จะดำรงอยู่ได้ เกิดความท้อถอยแม้แต่ผมเป็นแพทย์ แม้แต่เป็นคนใกล้จะตาย แล้วนึกว่าตัวเองตายทุกคนคิดกันหมดหวังเพราะตายจริง ๆ เคยมีผู้หญิงหม่อมคนหนึ่งประสบอุบัติเหตุ แล้วกำลังจะตายอยู่แล้ว ใคร ๆ ก็คิดว่าเขาตาย หมอก็คิดว่าเขาตาย พยาบาลก็คิดว่าเขาตาย ตัวเขาเองก็เกือบตายอยู่แล้ว แต่ดีเขายังได้ยืนหมอบกับพยาบาลคุยกัน บอกว่าคนนี้ยังสวยอยู่ไม่น่าตายเลย ผู้หญิงหม่อมคนนั้นก็นึกในใจว่า เขาก็ยังมีคุณค่า ยังมีคนชมว่าเรายังสวยอยู่ อย่างนั้นเราต้องไม่ตาย แล้วเขาก็ฟื้นขึ้นมาได้ ตัวกำลังใจนี้สำคัญ

แต่การที่จะมองให้เกิดพลังแห่งชาติมองทางบวกมองทางภาพรวมอันนี้เป็นเรื่องสำคัญ การมองภาพรวมผมอยากจะเสนอวิธีมองกับมองแบบชำแหละมองเห็นเป็นส่วน ๆ ขณะนี้มีการ

มองแบบซ้ำแหละกันมากมาย ถ้าเราไปดูในต่างประเทศล้วนมองประเทศไทยเชิงซ้ำแหละ จับมาเป็นเรื่อง ๆ ว่าเมืองไทยมันโง่กันมาก มันอย่างโน้นอย่างนี้ อะไรต่าง ๆ สารพัด ซึ่งก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่จริง แต่เป็นการมองเป็นส่วน ๆ มองเป็นส่วน ๆ จะเห็นอย่างหนึ่ง ถ้ามองภาพรวมจะเห็นอีกอย่างหนึ่ง สมมติเอานางสาวไทยมาวางตรงนี้ ใคร ๆ ว่าสวยใช่ไหมครับ ลองไปดูเป็นส่วน ๆ ไปดูน้ำดีของเธอ ไปดูลำไส้ ไปดูอุจจาระ บัสสาวะ คงจะเหม็นคงจะน่าเกลียด เพราะไปซ้ำแหละดูเป็นส่วน ๆ ตอนดูรวมมันมีคุณสมบัติอีกอันหนึ่งคนละอันกับภาพซ้ำแหละ การซ้ำแหละนั้นเขาใช้กับการซ้ำแหละสุกร ซ้ำแหละโค เป็นสิ่งไม่มีชีวิตหรือซ้ำแหละให้มันหมดชีวิตชีวิตนั้นต้องอาศัยความเชื่อมโยงเป็นองค์รวม โดยตัวเราก็ได้ ถ้าเราดูเป็นส่วน ๆ อุจจาระเราคงจะเหม็น ผิวหนึ่งบางแห่งคงไม่สวย ตับไตอาจจะมีบกพร่องอะไร แต่รวมกันทั้งหมดนี้เรามีความเป็นคน เรามีศักดิ์ศรีความเป็นคน เราพัฒนาได้ เรามีศักยภาพ เพราะฉะนั้นในการมองจำเป็นต้องมองภาพรวม ขณะนี้กลไกมองเป็นส่วน ๆ มองแบบซ้ำแหละเยอะมากโดยเฉพาะนักวิชาการเป็นอย่างนั้นหรือเปล่า มองอาศัยวิเคราะห์และวิจารณ์เท่านั้น ไปไม่ถึงการสังเคราะห์ถึงสังเคราะห์แล้วว่าทำอะไร เพียงแต่วิเคราะห์และวิจารณ์ไปเลย อย่างนี้เรียกว่ามองแบบซ้ำแหละ ไม่ได้แปลว่าการวิเคราะห์ไม่จำเป็น แต่ต้องวิเคราะห์ภายในเจตนาที่จะสังเคราะห์เจตนาที่จะทำให้ดีขึ้น สังเคราะห์วิเคราะห์ภายในภาพรวมต้องดึงภาพรวมไว้เสมอ ไม่ใช่วิเคราะห์เพื่อวิเคราะห์ ถ้าวิเคราะห์เพื่อวิเคราะห์เพื่อวิจารณ์เท่านั้น จะเหมือนการซ้ำแหละ อันนี้อยากจะกราบเรียนไว้ว่าเราจำเป็นต้องมองตัวภาพรวม ถ้าเราอยากจะมีพลังแห่งชาติ

ประเด็นที่ ๔ เพราะฉะนั้นใช้หลักอันนี้มามองเรื่องการเมืองไทยกับรัฐธรรมนูญ เพื่อปฏิรูปการเมือง เราก็จะเห็นหลายสิ่งหลายอย่างในทางบวก ผมจะยกตัวอย่างประมาณ ๕ ประการด้วยกัน

ประการที่ ๑ ถ้าเรามองวิวัฒนาการทางการเมืองของเราตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ มาถึงวันนี้ ด้วยเวลาเพียง ๖๙ ปี เรามีวิวัฒนาการมาไกลมากจากสมบูรณาญาสิทธิราชจนถึงวันนี้ภายในระยะเวลาเพียง ๖๙ ปี ถ้าท่านทั้งหลายไปดูในอังกฤษใช้เวลาที่ร้อยปี พัฒนาประชาธิปไตยเพราะฉะนั้นในเวลาอันสั้นจากสมบูรณาญาสิทธิราช เราเข้าไปสู่ช่วงเผด็จการทหารอยู่ในช่วงหนึ่ง แล้วก็คนไทยก็ต่อสู้กันมาจนกระทั่งอำนาจของกองทัพก็ลดลง แล้วก็ไม่ได้มาเกี่ยวข้อง แล้วก็เป็นการหมดไปโดยถาวรแล้ว จะไม่มาอีกแล้ว ของเราก็วิวัฒนาการมาเข้ามาสู่การเมืองแบบประชาธิปไตยที่ผ่านมาก็มีความเละเทะเรื่องอำนาจเงินเรื่องเงินเป็นใหญ่จนกระทั่งจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการเมือง มีการเขียนรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ การที่ประเทศไทยสามารถจะออกมาจากเผด็จการชนิดใดชนิดหนึ่งจะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชก็ได้

เผด็จการทหารก็ดี มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งถ้าเราไม่ออกมาจากนั้น เราก็จะเหมือน เราไปดู อินโดนีเซียขณะนี้ลำบากมาก เพราะว่าเผด็จการทหารชูฮาโตอยู่มานาน ขณะนี้ลำบากเหลือกำลัง ไม่รู้จะเป็นอย่างไรกำลังวิกฤต แล้วอาจจะมีคนล้มตายมากมาย แต่ว่าไทยก็ได้ต่อสู้และผ่านช่วง นั้นมาจนกระทั่งถึงการเขียนรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ฉะนั้นถ้าดูในทางบวกได้มีวิวัฒนาการมามาก และเรามีทางออก เราไม่จำเป็นต้องมีการชนฆ่ากันที่จะเปลี่ยนรัฐบาลหรืออะไรต่าง ๆ อันนี้เป็น ประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่ง แล้วถ้าดูให้ลึกตรงนี้จะเห็นความดีของคนไทยอย่างประหลาด คนไทย กำลังถูกวางยาให้คิดว่าตัวเองนั้นมีความไม่ดี มีความขี้โกง มีความขี้เกียจ มีความไม่เก่ง ทำ อะไรจะต้องอาศัยต่างชาติเพราะคนไทยไม่เก่ง ถูกวางยาไว้ให้คิดอย่างนั้น ลองดูเรื่องนี้คนไทยมี ความดีอย่างประหลาดเรามีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงทางการเมืองก็สามารถตกลงกันได้ ยุติ อันนั้นแล้วมาอยู่ร่วมกันอีกคนที่อยู่ในปากก็เคยต่อสู้กันมา ปัจจุบันนี้ก็มาเป็น นักวิชาการก็มี มา เป็นนักธุรกิจก็มี มาเป็นรัฐมนตรี เป็นอะไรต่าง ๆ อย่างประหลาด ขณะที่ในตะวันออกกลาง ระหว่างยิวอาหรับไม่มีเค้าเลยว่าจะแก้ไขได้อย่างไร ศรีลังกา ทมิฬกับสิงหลไม่มีเค้าเลย มุสลิม กับฮินดูไม่มีเค้าว่าจะแก้ปัญหาอะไรได้ แต่คนไทยนั้นมองดูให้ดีมีความดีอย่างประหลาดที่คนอื่น ไม่มี บางเรื่องอเมริกันก็ไม่มี ผมคิดว่าอเมริกันไม่สามารถแก้ปัญหาตะวันออกกลางได้เพราะตัว เองเข้าไปเป็นภาคีของผู้ก่อปัญหา แต่คนไทยมีความดีแล้วเราย้อนกลับไปพิจารณาหลายเรื่องมาก ผมเองอยากให้มีการวิจัยเรื่องความดีของคนไทย ไม่อย่างนั้นแล้วเราไม่มีพลัง ถ้าเราไปวิจัยจะ เจอเยอะเลย เรามองแต่ทางร้าย ทางร้ายเรื่อยมันก็จะหมดพลัง ถ้าเราอ่านหนังสือพิมพ์ทุกวัน หนังสือพิมพ์จะลงแต่ทางลบทั้งสิ้นว่าใครไม่ดี ใครทำอะไรใคร แต่ว่าใครช่วยเหลืออะไรใคร ใคร ทำความดีไม่ปรากฏเป็นข่าว มันเป็นการเสนอข่าวชั้นเดียวในทางลบ ประเด็นนี้ผมอยากจะ เสนอไว้ว่าในสังคมไทยนั้นมีความดีอยู่ แล้วความดีบางเรื่องกำลังมีความดีเหนือเขาก็มี เราอย่า ไปเอาเรื่องเงินเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าเงินเป็นใหญ่กรุงเทพก็ต้องเป็นบริวารของนิวยอร์ก ของลอนดอน ของโตเกียว แต่ถ้าเราเรื่องวัฒนธรรม เอาเรื่องของศักดิ์ศรี เรื่องอะไรต่าง ๆ ขึ้นมา เราก็จะเห็น ความมีศักดิ์ศรีของคนไทยเช่นเดียวกัน ถ้าเราเอาเงินเป็นใหญ่ทุกจังหวัด ทุกชุมชนท้องถิ่นจะเป็น บริวารของกรุงเทพมหานคร แต่ถ้าเราเอาเรื่องวัฒนธรรมขึ้นมาทุกชุมชนท้องถิ่นเขามีประวัติศาสตร์ ของเขา เขามีวัฒนธรรมของเขา เขามีศักดิ์ศรี การที่จะมีศักดิ์ศรีนั้นสำคัญ เพราะฉะนั้นอย่าไป มองในเรื่องเงินเรื่องเดียว ผมไปประชุมที่ฐานประชุมองค์การอนามัยโลกพระเจ้าแผ่นดินภูฐาน ชูประเด็นว่าภูฐานจะไม่ใช้จี.ดี.พี. เป็นใหญ่ภูฐานจะใช้ จี.เอ็น.เอช. Gross National Happiness ภูฐานจะไม่ใช้ความโลภเป็นหลักของการพัฒนาบ้านเมือง นักท่องเที่ยวอยากมาเที่ยวภูฐานมาก แต่ภูฐานไม่ต้องการ ต้องการจำนวนจำกัด เพราะกลัวจะมากกระทบสิ่งแวดล้อมกระทบวัฒนธรรม

เขาอย่างนี้เป็นต้น เพราะประกาศเลยโดยพระเจ้าแผ่นดินจะไม่ใช้ จี.ดี.พี. จะใช้ จี.เอ็น.เอช. มี
 แสตมป์ของภูฐานเขียนว่า Gross National Happiness อย่างนั้นเลย อันนี้อยากจะฝาก
 กราบเรียนไว้ให้เราทบทวนระลึกถึง อย่าไปเชื่อใช้กลามาสูตรเข้ามา อย่าไปเชื่อเพราะเชื่อตามกัน
 อย่าเชื่อเพราะคนพูดเป็นอะไรก็แล้วแต่ อย่าไปเชื่อเพราะมหาอำนาจเป็นผู้แนะนำให้เชื่อ มาคิด
 ทบทวนของเราเองว่าความดีที่แท้จริงนั้นคืออะไร แล้วเราเป็นอย่างไร เราจำเป็นต้องมีศักดิ์ศรีถ้า
 เราไม่มีศักดิ์ศรีเราอยู่ไม่ได้ในฐานะเป็นคน ในฐานะเป็นประเทศ ต้องมีศักดิ์ศรีเราถึงอยู่ได้ นั่นเป็น
ประเด็นที่หนึ่งว่าเรามีวิวัฒนาการมายาวนานทางการเมืองจนกระทั่งถึงมีการปฏิรูปการเมือง

ประการที่ ๒ การเขียนรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับเพื่อปฏิรูปการเมืองในยามปกติ ปกติ
 ทำไม่ได้ รัฐธรรมนูญต้องเขียนโดยคนมีอำนาจหรือเขียนในยามที่บ้านเมืองวิกฤตหรือเกิด
 สงครามหรือแพ่งคราม เราไปดูรัฐธรรมนูญอเมริกันโดยจอร์จ วอชิงตัน แม่ทัพมีอำนาจเต็มที่
 ที่จะประกาศตั้งประเทศ รัฐธรรมนูญฝรั่งเศสใครเขียนปัจจุบันนี้ ชาลส์ เดอ โกล ฝรั่งเศสไม่มี
 ทางออกกำลังจะเกิดสงครามกลางเมือง ไปเชิญชาลส์ เดอ โกลล์ มาบอกว่าช่วยมาเป็นประธาน
 ให้หน่อยเพราะกำลังจะเกิดสงครามกลางเมืองแล้ว ชาลส์ เดอ โกลล์ บอกว่าไม่ ถึงข้าพเจ้าไป
 เป็นก็แก้ปัญหาไม่ได้ ถ้ารัฐธรรมนูญฝรั่งเศสยังเป็นอย่างนี้ พวกไปเชิญก็กลับมา เสรีแล้วไม่มี
 การออกจึงไปใหม่ บอกมาเถอะต้องการทำอะไรก็ทำเลย ชาลส์ เดอ โกลล์ ก็ตั้งเพื่อนชื่อ มิเชล เดอ
 เบ ให้ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ รัฐธรรมนูญเยอรมันกับญี่ปุ่นเพื่อปฏิรูปการเมืองเกิดขึ้นได้เพราะแพ
 สงคราม ตามปกติจะเขียนรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับเพื่อปฏิรูปการเมืองนี้ทำไม่ได้ ขณะนี้
 แคนาดาอยากจะแก้รัฐธรรมนูญเป็นบางมาตรานิดเดียวยังทำไม่ได้ เขามาเชิญอาจารย์ บวรศักดิ์
 อุวรรณโณ ไปพูดที่แวนคูเวอร์ว่าคนไทยทำอย่างไรจึงทำรัฐธรรมนูญทั้งฉบับขึ้นได้โดยไม่ฆ่ากันตาย
 ที่ตรกีกาเชิญผมด้วย อาจารย์บวรศักดิ์ด้วย แต่ผมไม่ได้ไป บอกว่ารัฐธรรมนูญตรกีกาปัจจุบัน
 อยากจะเขียน รัฐธรรมนูญใหม่เป็นรัฐธรรมนูญของประชาชนนี้จะทำอย่างไร เพราะฉะนั้นการที่
 ประเทศไทยสามารถเขียนรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ได้ทั้งฉบับเพื่อการปฏิรูปการเมืองเป็นความสำเร็จ
 อันยิ่งใหญ่โดยไม่ต้องฆ่ากันตาย ตอนนั้นผมเป็นประธาน ค.ป.ป. แล้วก็เสนอว่าเราต้องมี
 รัฐธรรมนูญใหม่ ไม่มีใครเชื่อว่าจะทำได้ สื่อมวลชนมาถามบอกว่าอาจารย์จะไปเสนอ
 นักการเมืองเขาอย่างไรจะให้เขาทำตามเพราะอาจารย์ต้องการจะตัดอำนาจเขาอย่างนี้ เขาจะมา
 เชื่อได้อย่างไร เขาจะต้องเป็นคนรับหลักการรัฐธรรมนูญนี้จะผ่านได้อย่างไร อาจารย์จะใช้เวลา
 ยี่สิบปีจะทำได้ไหม เขถาม ผมบอกคุณคอยดูเรื่องนี้จะเกิดขึ้นภายใน ๓ - ๔ ปี ตอนนั้นผม
 เสนอเรื่องนี้วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๓๗ ว่าเราต้องปฏิรูปการเมืองแล้วเขียนรัฐธรรมนูญใหม่
 รัฐธรรมนูญนี้ออก พ.ศ. ๒๕๔๐ คือเราดูเหตุการณ์นี้เรารู้ว่ามันไม่มีทางออก นอกจากจะมี

รัฐธรรมนูญใหม่เพื่อปฏิรูปการเมือง ผมเป็นนักวิทยาศาสตร์ ผมตอบสื่อมวลชนไปว่าผมจะไม่ อ่อนวอนนักการเมืองซักคำเดียว เราจะทำความรู้แล้วเอาความรู้นี้ให้ประชาชน ผมไม่อ่อนวอน นักการเมืองเลยซักคำว่าคุณมาทำเถอะ นักการเมืองจะต้องเข้ามาทำเอง ที่ผมเสนอหลักไว้ว่า เวลาจะเคลื่อนอะไรเรื่องที่ยาก ให้ให้สามเหลี่ยมเขี่ยอนุญาเป็นโครงสร้างสามเหลี่ยม อันที่หนึ่ง คือต้องสร้างความรู้เรื่องนั้นให้ชัดเจน ถ้าขาดความรู้ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้นในเรื่องรัฐธรรมนูญเรามีนักวิชาการ ๑๖ คน ใช้ทุน สกว. ทุนแรงดันไปค้นคว้ารัฐธรรมนูญหมดทั้งโลก ค้นกฎหมาย เลือกตั้งหมดทั้งโลก ค้นเรื่ององค์กรอิสระ ค้นเรื่องกระบวนการเขาเคยเจอปัญหาอะไร เขาต้อง ปรับปรุงอะไร แล้วเอาความรู้มาสังเคราะห์ว่าถ้าจะร่างรัฐธรรมนูญใหม่เค้าโครงสร้างรัฐธรรมนูญจะเป็นอย่างไร อาศัยความรู้ ไม่ใช่อาศัยการเดาการคิดเอาเองกัน ต้องอาศัยความรู้ อันนั้นเป็น ยอดของสามเหลี่ยม อันที่สองต้องอาศัย Social Movement คือการเรียนรู้ของสังคมการเข้ามามีส่วนร่วมและมุมที่สามของสามเหลี่ยมคือการเมือง ขาดอันใดอันหนึ่งไปทำเรื่องยากไม่สำเร็จ ต้องการทั้งสามมุมนี้เข้ามาเชื่อมโยงกัน

ผมได้ไปฟิลิปปินส์มาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมไปบรรยายเรื่องการแก้ความยากจนเชิงโครงสร้าง เพราะเราถือว่าความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างแล้วเราจะแก้ไข เราก็ทำวิจัยว่าโครงสร้างมี อะไรบ้าง เรื่องกฎหมายมีเรื่องอะไร ที่แก้ไม่ได้เพราะนี่กว่าความยากจนเกิดจากปัญหาของคนจน อย่างไรก็ตามก็แก้ไม่ได้ แต่ถ้าความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างในสังคมและมีโครงสร้างอะไรบ้าง เราวิจัยออกมาอันนี้จะพาเราออกไปได้ แล้วผมพูดถึงเรื่องสามเหลี่ยมเขี่ยอนุญาฉายสไลด์ให้เขาดู คนฟิลิปปินส์บอกว่าเขาเข้าใจแล้ว ที่เขาแก้ปัญหามาไม่ได้ ปัญหาเขาที่ยาก ๆ เช่น เรื่องความยากจน ความยุติธรรมในสังคมเป็นเรื่องยากเรื่องหนึ่งแต่จำเป็นมาก เขาแก้ไม่ได้ เขามีความเชื่อในสอง เรื่องคือเรื่อง Social Movement กับเรื่องการเมืองของเขาเชื่อมกัน ประธานาธิบดีอารโรโยกับ พรรคสังคมเชื่อมกัน แต่เขาขาดเรื่องความรู้ ผมจึงแนะนำเขาว่าไปบอกประธานาธิบดีให้ตั้ง Philippines Resort Fund เหมือนเมืองไทย เมืองไทยเรามี Thailand Resort Fund สกว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ ต้องอาศัยความรู้เชื่อมกับ Social Movement เชื่อมกับการเมือง ผมเองเป็นนักวิทยาศาสตร์และผมเชื่อมั่น ผมเป็น ค.ป.ป. เพราะฉะนั้นจึงทำได้ โดยการสร้างความรู้และเอาความรู้มันไปสู่สังคม เราก็ทำอย่างนั้นและการเมืองเข้ามาเอง วันดีคืนดีโดยไม่มีปีไม่มีชุล่ย คุณบรรหารก็ประกาศโฆษณาใหญ่โตว่าถ้าได้รับเลือกตั้งจะปฏิรูป การเมืองตามที่หมอบประเวศเสนอ เอาอย่างนั้นเลย โฆษณาลงหนังสือพิมพ์มติชนพาดหัว มัน กลายเป็น political issue สื่อมวลชนก็จะไปตามพรรคคนนั้นพรรคนี้ว่ามีพรรคหนึ่งทำแล้วพรรคคุณ ทำหรือเปล่าแล้วสมมติคุณบรรหารเกิดนึกขึ้นมาได้บอกตายแล้วเราไม่ควรเลย สมมติอย่างนั้น ก็

ถอยไม่ได้แล้วเพราะว่าสังคมจะเข้ามา เพราะฉะนั้นเมื่อเป็น political issue แล้วมันจะเคลื่อนตัวมันไปเรื่อย ถอยกลับไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะทำอะไรให้มีความสำคัญและมีพลังต้องทำให้เป็น political issue ตรงนี้นักวิชาการจะเข้าใจน้อยมาก ๆ มหาวิทยาลัยเกือบทั้งหมดจะไม่เข้าใจทำเรื่องความรู้ให้เป็นนโยบายแล้วต่อเชื่อมต่อไปเป็น political issue จึงไม่มีพลัง ขณะนี้มหาวิทยาลัยที่ไม่มีพลังก็ไม่เข้าใจเรื่องอย่างนี้ อันนั้นเป็นประเด็นที่ ๒ ว่าเรามีรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่เป็นความสำเร็จอันใหญ่หลวงของคนไทยซึ่งเราควรจะภูมิใจ

ประการที่ ๓ เราต้องไปดูกระบวนการก่อนที่จะมีรัฐธรรมนูญ การที่จะทำให้เกิดรัฐธรรมนูญ และมีรัฐธรรมนูญขึ้นแล้วสิ่งที่ใหญ่ที่สุดอย่าไปดูเฉพาะตัว product ที่มันตายตัวต้องดูกระบวนการ มันได้ก่อกระตุ้นคนไทยให้สนใจเรื่องการเมืองขึ้นมา คนไทยมีส่วนร่วมในการเมืองขึ้นมา อันนี้คืออานิสงส์อันยิ่งใหญ่ บ้านเมืองไทยจะไม่เหมือนเดิมอีกแล้วเพราะขนาดนี้สังคมเข้ามาสนใจในทางการเมืองที่จะเข้ามามีส่วนร่วมเข้ามาตรวจสอบ อันนี้คือประชาธิปไตยคือตัวที่สังคมตื่นตัวขึ้นมาในกระบวนการที่จะทำรัฐธรรมนูญขึ้นมา ต้องมองตรงนั้น อย่าไปมองเฉพาะตัวรัฐธรรมนูญ อย่าไปมองกระบวนการที่มันเกี่ยวข้อง

ประการที่ ๔ เจตนารมณ์ตั้งแต่ตั้งต้น ตั้งแต่ ค.ป.ป. ทำว่ารัฐธรรมนูญคราวนี้เนื่องจากที่แล้วมาเวลาเราคิดเล่นการเมืองเรามองแต่ว่าการเมืองเป็นการเมืองของนักการเมืองจำเป็นต้องทำให้การเมืองเป็นการเมืองของพลเมือง ฉะนั้นเป็นเจตนารมณ์ตั้งแต่ต้นตั้งแต่คิดอยู่ใน ค.ป.ป. แล้วเพราะฉะนั้นอันนี้เป็นประการสำคัญว่าการเมืองไม่ใช่เป็นการเมืองของนักการเมืองเท่านั้น การเมืองของพลเมืองเป็นเรื่องใหญ่กว่าแล้วจะทำให้การเมืองของนักการเมืองดีขึ้น อย่าไปมอดตายตัวว่านักการเมืองจะดีไม่ดีเป็นคนไม่ดีอะไรต่าง ๆ ต้องนึกถึงว่านักการเมืองจะดีไม่ดีขึ้นอยู่กับความตื่นตัวของสังคม ถ้าสังคมตื่นตัวการเมืองก็จะดีขึ้น ต้องมองเชิงสัมพัทธ์มมมองตรงนี้มานาน มันไม่ใช่เรื่องตายตัวตรงนี้ อย่าไปมองอะไรแบบตายตัว ที่จริงถ้าใครศึกษาพุทธศาสนาตรงนี้เป็นประเด็นสำคัญเป็นหลักทางพุทธศาสนาว่ามองอะไรเป็นอนิจจัง เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเรื่อยและอนิจจังอย่างไร อนิจจังตามหลักความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยสัมพันธ์กันอย่างนี้ไปตลอด อย่าไปมอดมันตายตัว ว่าอะไรเป็นอะไรก็ต้องตายตัว นักการเมืองจะดีเลวก็ตายตัวอยู่ที่นักการเมืองอยู่ที่นิสัยของเขา ไม่ใช่อย่างนั้น แต่อยู่ที่ว่าสังคมเป็นอย่างไร สังเกตหรือเปล่าตั้งแต่มีสภาร่างรัฐธรรมนูญเวลาเรามีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งได้รับเลือกมาจากต่างจังหวัด ๗๖ คน จังหวัดละคนมีความกลัวกันมากกว่า ส.ส.ร. ที่มาจากจังหวัดจะเป็นหุ่นของพรรคการเมืองจะมาป่วนทำให้รัฐธรรมนูญไม่สำเร็จเป็นคนไม่มีความรู้ ซึ่งมีได้ปราศจากความจริงโดยสิ้นเชิงที่สงสัยอย่างนั้น แล้วเริ่มต้นก็เป็นอย่างนั้น แต่พอทำไปเนื่องจากมันเป็นกระบวนการ

การทางสังคม ถ้าสังเกตสังคมเข้ามาร่วมในการยกย่องรัฐธรรมนูญ คนทั้งหลายก็ทำตัวเข้าร่องเข้ารอยขึ้น ทั้ง ๆ ที่สงสัยพื้นฐานสามารถผลิตรัฐธรรมนูญมาได้ เห็นไหม เพราะมันเป็นการรวมกระบวนการทางสังคม ผมเองเรียกตรงนี้เป็น academic social process ถ้าอยากทำให้สำเร็จให้มีพลัง หนึ่งต้องเป็น academic ต้องใช้ความรู้ สองต้องเป็น social process อันนี้เป็นประเด็นที่สี่ของอันที่สองที่เกิดจากรัฐธรรมนูญและกระบวนการทำรัฐธรรมนูญคือการเมืองของพลเรือนและถ้าไปดูมาตราต่าง ๆ ไล่ดูว่าอันไหนสนับสนุนการเมืองของพลเมืองบ้าง จะเห็นเยอะไปหมดเพราะฉะนั้นเวลาศึกษารัฐธรรมนูญต้องดูเชิงโครงสร้าง เพราะมาตราต่าง ๆ อาจจะอยู่ต่างกัน เราต้องมีประเด็นที่จะไปดู แล้วจะเห็นว่ามาตรานี้อยู่ตรงนี้อีกมาตราหนึ่งอยู่ตรงนั้น แต่มันเชื่อมโยงกันเป็นโครงสร้างมาเพื่ออะไร และเพื่อเป็นการเมืองของพลเมืองเยอะมากอยู่ด้วยกัน ความเชื่อคนส่วนใหญ่อาจจะศึกษารัฐธรรมนูญแล้วลำบากไม่เข้าใจเห็นเป็นมาตรา ๆ ก็เยอะแต่ต้องเข้าใจทั้งหมด ว่าบ้านเมืองมีปัญหาอะไร รัฐธรรมนูญนี้มีเจตนารมณ์อะไร แล้วมีโครงสร้างมีกรอบอะไรในรัฐธรรมนูญถึงจะเห็น

ประการที่ ๕ ของดีในรัฐธรรมนูญ ของดีในรัฐธรรมนูญเต็มไปหมดเลยในนั้นแต่คนยังเห็นไม่ครบยังเอามาใช้ไม่ครบเราเห็นเราก็รู้แล้วว่าเรามีองค์กรอิสระเกิดขึ้นตามรัฐธรรมนูญเพื่ออะไร เพื่อเป็นเครื่องมือของประชาชน องค์กรอิสระคือเครื่องมือของประชาชน ที่จะมาดูแลการเมืองมาดูแลราชการ มาดูแลให้มันเกิดความถูกต้อง เป็นเครื่องมือของประชาชนต่างหาก เพราะเราบอกว่าประชาธิปไตยประชาชนมีอำนาจ อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน แต่ประชาชนต้องมีเครื่องมือในการใช้นั้น เพราะฉะนั้นองค์กรอิสระคือเครื่องมือของท่านทั้งหลาย เครื่องมือของประชาชน ประชาชนต้องสนใจต้องสนับสนุนองค์กรอิสระ ต้องเคารพองค์กรอิสระ ช่วยร่วมมือมิฉะนั้นองค์กรอิสระก็ลำบากทำงานท่ามกลางอำนาจต่าง ๆ นี่มันลำบาก นอกจากประชาชนจะสนับสนุนและมีส่วนร่วมก็จะดีขึ้น เพราะองค์กรเหล่านี้คือเครื่องมือของท่าน คือองค์กรของท่าน ต้องรู้สึกอย่างนั้น แล้วองค์กรเหล่านี้ก็จะทำงานได้มีพลังขึ้น

ตรงนี้ผมอยากจะย้อนไปนิดหนึ่งว่าขณะนี้ผมเจอคนไทยเยอะ บางทีก็เข้ามาคุยบอกว่าอาจารย์บ้านเมืองแย่มันเลวลงแล้วจะอยู่ได้อย่างไร ผมไม่รู้จะอยู่อย่างไร ดิฉันไม่รู้จะอยู่อย่างไร ประเทศเลวร้าย แต่ผมมองตรงข้าม ผมว่าบ้านเมืองเรากำลังดีขึ้น เราเข้าใจทั้งหมดหรือเปล่า เดิมสังคมไทยอยู่ในความมืด ในความมืดคนจะทำไม่ถูกต้องเป็นธรรมดา เหมือนเราอยู่ในห้องมืดของเรากันเดียวเราแก่ผ้าก็ได้ แต่พอมายืนตรงนี้ผมแก่ผ้าไม่ได้ เพราะฉะนั้นในสังคมเดิมคนทำผิดมากแต่มันมืดคนไม่รู้ ขณะนี้แสงสว่างกำลังฉายไปมันก็เห็นคนนั้นทำผิด คนนี้ทำผิด ไม่ได้แปลว่าคนทำผิดมากขึ้นแต่เพราะว่าสว่างขึ้นจึงเห็น และเมื่อความสว่างมากขึ้นคนจะทำผิด

น้อยลง บ้านเมืองกำลังจะดีขึ้น แต่ก่อนคนทำผิดเราไม่มีทางไปเห็นเขา ไม่มีทางไปทำอะไรเขาเลย เราก็ไม่รู้ใช่ไหม อันนี้อยากจะกราบเรียนประชาชนไทย เพราะว่าเวลามองไปเห็นสิ่งไม่ดีแล้วนึกว่าบ้านเมืองมันเลวลง ไม่ใช่ครับเดิมมันเลวอยู่แล้ว เดิมมันเลวกว่านี้อีกเพราะมันมืด เราลองไปดูประวัติศาสตร์ดูจริง ๆ มันมีสิ่งไม่ดีมากมายไปหมด บ้านเมืองกำลังตั้งต้นดีขึ้นอันนี้อยากจะกราบเรียนไว้ เพราะความสว่างเพราะความมีคู่มือที่เกิดขึ้น

ที่นี้ของดีในรัฐธรรมนูญอันหนึ่งที่สำคัญคือ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ อยากให้ไปทำความเข้าใจเรื่องนี้นักให้มาก หลายเรื่องเราไม่มีคำตอบเลยนอกจากชุมชนจะเข้มแข็ง สามารถเข้มแข็งรวมตัวกัน เข้มแข็งทางเศรษฐกิจ เข้มแข็งทางดูแลสิ่งแวดล้อม ดูแลความยุติธรรม ดูแลคนปัญหาเอดส์ ดูแลเรื่องยาเสพติดต่าง ๆ ถ้าชุมชนไม่เข้มแข็งเราไม่มีทางแก้ปัญหาเลย คนเขียนรัฐธรรมนูญเขารู้ประเด็นนี้ ในนั้นได้เขียนไว้ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนมากมาย รวมทั้งสิทธิชุมชนซึ่งไม่มีรัฐธรรมนูญใดในโลกบัญญัติไว้ สิทธิชุมชนลองไปดูในนั้น อันนี้เป็นประเด็นสำคัญที่รอการนำมาใช้ให้ชุมชนสามารถดูแลทรัพยากรได้ **เรื่องใหญ่ในสังคมไทย คือเรื่องความยากจนกับการแย่งชิงทรัพยากร** การใช้ทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม อันนี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงและนองเลือดในประเทศไทย ผมเตือนไว้หลายปีแล้ว รัฐธรรมนูญนี้กับบัญญัติว่าให้ชุมชนมีสิทธิที่จะเข้ามาดูแลทรัพยากร เพราะฉะนั้นการที่จะต้องปฏิรูปการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ซึ่งเป็นประเด็นใหญ่ในสังคมไทยที่จะต้องจัดทำกันต่อไป ในรัฐธรรมนูญก็มีในนี้ เรื่องประชาสังคมหรือ civil society เต็มไปหมดในรัฐธรรมนูญนี้ อันนี้เป็นประเด็นสำคัญ เพราะว่าถ้าท่านทั้งหลายอยากศึกษาความสำคัญเรื่องนี้ไปอ่านหนังสือเล่มหนึ่งโดยโรเบิร์ต พุดนัม มหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ทไปวิจัยที่อิตาลีแล้วเขียนเป็นหนังสือสรุปผลการวิจัยชื่อว่า MAKING DEMOCRACY WORK ทำอย่างไรจะทำให้ประชาธิปไตยได้ผล ได้ผลเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจ ความยุติธรรม จิตใจเจริญ ประชาธิปไตยต้องไปถึงอย่างนั้น ประชาธิปไตยต้องไม่ใช่กลไกและกลเกม กลโกงอะไรเท่านั้น ประชาธิปไตยจะต้องไปถึงสร้างความอยู่เย็นเป็นสุข สร้างความยุติธรรม สร้างจิตสำนึกที่ดีให้ ต้องไปลึก ประชาธิปไตยไม่ใช่กลไกเท่านั้น พอเป็นกลไกเท่านั้นกลโกงก็เข้ามา ต้องไปไกลกว่านั้น โรเบิร์ต พุดนัม ไปวิจัยและได้พบว่าสิ่งที่จะทำให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี และมีความยุติธรรมในสังคมคือสังคมดี คือความเป็นประชาสังคมหรือ Civil Society ดังนั้น Civil Society หมายถึงโครงสร้างสังคมในทางราบ ไม่ใช่ทางตั้ง ของเราเป็นโครงสร้างทางตั้ง ปัญหาของเราปัญหาใหญ่มาแต่โบราณ คือโครงสร้างทางตั้งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้ไม่มีอำนาจเป็นอย่างนี้มาช้านาน สังคมอย่างนี้พัฒนาต่อยาก พัฒนาเศรษฐกิจก็ยาก พัฒนาการเมืองยาก ความยุติธรรม ความดีงามต่าง ๆ

ยาก เพราะเราโครงสร้างอย่างนั้น อันนี้จะช่วยตอบปัญหาอันหนึ่ง ไม่ทราบท่านทั้งหลายถามด้วยหรือเปล่าคำถามอันนั้น ว่าเมืองไทยเป็นเมืองพุทธ พุทธศาสนาเป็นของดีแต่ไหนจึงมีความเสื่อมเสียทางศีลธรรมเต็มไปหมด ตัวนี้จะให้คำตอบ พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นความสัมพันธ์ทางราบแต่เมื่อเข้ามาสู่ประเทศไทยมาโดนโครงสร้างทางดิ่งเข้าครอบงำคำว่าประชาสังคมหรือ civil society นั้นหมายถึง คนทุกคนมีศักดิ์ศรี มีคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์เสมอกันและเข้ามาสัมพันธ์กัน มีการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำเรื่องนั้นซึ่งเป็นทางราบ เพราะฉะนั้นจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งกำลังเกิดแล้วขณะนี้ สิ่งที่น่ายินดีคือมันกำลังเกิด มีคนทำงานเรื่องนี้กันมากที่จะปรับโดยวิธีสันติวิธีไม่ต้องไปรบราฆ่าฟัน อันนี้คือการปฏิรูปโครงสร้างสังคมจากโครงสร้างแนวตั้งหรือโครงสร้างอำนาจไปสู่โครงสร้างอารยะ ความจริง civil คำแปลอันหนึ่งก็ว่าอารยะ คือโครงสร้างที่ถือหลักศีลธรรมที่ลึกที่สุด คือการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน แล้วสามารถมารวมมือกันทำอะไรได้ ตรงนี้สังคมจะมีพลัง เศรษฐกิจจะดี การเมืองจะดี ศีลธรรมจะดีทีเดียวแล้วรัฐธรรมนูญฉบับนี้บัญญัติตรงนี้มากมาย บัญญัติเรื่อง civil society ประชาสังคมนี้มากมายอยากให้ไปดูเอามาศึกษากันแล้วก็เอามาประยุกต์ใช้ แล้วเป็นประเด็นใหญ่ที่จะช่วยแก้ไขปัญหามันเมือง การปฏิรูปการศึกษาซึ่งกำลังเคลื่อนไหวอย่างใหญ่โต ได้อาศัยฐานมาจากรัฐธรรมนูญ ขณะนี้กำลังมีการปฏิรูประบบสุขภาพอย่างใหญ่โต ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะสุขภาพคือสุขภาพะทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นเรื่องทั้งหมดของสังคมแล้ว กำลังมีการเคลื่อนไหวกันโดยอาศัยฐานจากรัฐธรรมนูญนี้ เพราะฉะนั้นลองไปดูรัฐธรรมนูญที่ผมกราบเรียนมาตั้งแต่ต้น ว่ากำลังก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสังคมในเรื่องต่าง ๆ มีการบัญญัติเรื่องการกระจายอำนาจ มีการออกกฎหมายเรื่องกระจาย ขณะนี้กำลังมีการประชุมกันเคลื่อนไหวใหญ่โตว่าเรื่องการกระจายอำนาจจะกระจายอย่างไร ทำอย่างไรเรื่องกระจายอำนาจจะนำความเจริญอย่างแท้จริงมาสู่สังคมไทย อันนี้ก็เป็นเรื่องที่อยู่ในรัฐธรรมนูญ

อีกอันหนึ่งที่เป็นเจตนารมณ์ซึ่งคิดกันมาตั้งแต่อยู่ ค.ป.ป. แล้ว คือว่า รัฐบาลขาดความเข้มแข็งและขาดเครื่องมือที่จะบริหารจัดการประเทศ ประเทศกำลังเจอปัญหาหนักหน่วงยากมาก รัฐธรรมนูญนี้ตั้งใจจะให้รัฐบาลที่เข้มแข็งและมีเครื่องมือที่จะทำการ อันหนึ่งที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้แต่ยังไม่มีใครนำมาใช้ มาตรา ๒๓๐ ของเราถูกกฎหมายตรึงไว้หมด กระทรวง กรมต่าง ๆ เป็นนิติบุคคลมีกฎหมายเฉพาะของตัวเอง แล้วเราก็กงานไม่มีความร่วมมือระหว่างกรม รัฐบาลก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะกรมเป็นนิติบุคคล เขามีกฎหมายหนุนหลังเขาอย่างนั้น จะเปลี่ยนชื่ออะไรนิดหนึ่งในกรมต้องออกเป็นพระราชบัญญัติ ถ้าเราไปดูประเทศอื่นที่เขามีความคล่องตัว

อย่างเช่น ประเทศฝรั่งเศส รัฐบาลขึ้นมาใหม่คิดว่ามีปัญหาอะไรก็ตั้งกระทรวงนั้นเลย อังกฤษสามารถตั้งกระทรวงว่าด้วยแคว้นเวลล์ ไอร์แลนด์ก็เป็นกระทรวงได้มีรัฐมนตรีกำกับอยู่ ของไทยเดิมทำไม่ได้ แต่มาตรา ๒๓๐ ในรัฐธรรมนูญยังไม่มีใครจับมาใช้ สามารถทำได้ รัฐบาลอยากให้น้ำหนักกับการแก้ปัญหาอะไร เรื่องสตรี เรื่องเด็ก เรื่องครอบครัว ตั้งกระทรวงว่าด้วยเรื่องนี้เลย แล้วโอนหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาทำการ ของเรารู้อยู่แล้วว่าของเราที่เรียกว่าชุด ชุดห้าอย่าง ชุดหกอย่างในกรุงเทพ ชุดโทรศัพท์ก็ทีหนึ่ง ชุดไฟฟ้าก็ทีหนึ่ง ชุดประปาทีหนึ่ง ล้วนแต่เป็นกรมแยกกันไปทั้งสิ้น ลุ่มน้ำเรากำลังมีปัญหาเยอะ 25 ลุ่มน้ำ แต่ไปนับรวมมันอยู่ในเรื่องของประมาณ 40 กรมใน 8 กระทรวงด้วยกัน ทำงานไม่ประสานกัน อันนี้รัฐธรรมนูญได้ให้แต่อย่างไม่ได้ใช้ ได้ให้อำนาจทางฝ่ายบริหาร (Executive) ที่จะประสานงานที่จะทำอะไร ใหม่ ๆ ได้ เหล่านี้เป็นต้น

ผมกราบเรียนสรุปตรงนี้ว่า การที่บ้านเมืองเราจะไปได้ดีจะต้องอาศัยสามเรื่องประกอบ เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน คือมีรัฐบาลเข้มแข็งมีประชาชนที่เข้มแข็งและมีวิชาการที่เข้มแข็งก็คือสามเหลี่ยม สามเหลี่ยมที่ผมพูดอันนี้ สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ต้องมีความรู้ ต้องมีสังคมเข้มแข็ง ต้องมีการเมืองเข้ามา

ประเด็นที่ ๕ ข้อบกพร่อง เน้นอนว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้คงไม่ใช่ดีเลิศร้อยเปอร์เซ็นต์แต่มีความดีเยอะ อยู่ในนั้น โดยเฉพาะหลักการโครงสร้างต่าง ๆ แต่เมื่อทำงานไปก็จะมีปัญหาต่าง ๆ ที่พบขึ้น ในการปฏิบัติ เช่น พฤติกรรมของคนที่เข้ามาสู่องค์กรอิสระ สมมติเราพูดอย่างนั้น ซึ่งถ้าเราเข้าใจมันเป็นธรรมดาไม่ใช่ผิดธรรมดา เพราะคนเราเติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรม วัฒนธรรมคือเครื่องหล่อหลอมคนขึ้นมาโดยจิตใต้สำนึก จิตมนุษย์ที่สำนึกเป็นส่วนหนึ่ง แต่คนเรียนรู้โดยจิตใต้สำนึกโดยวัฒนธรรมโดยความเป็นไปในสังคม และวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดคนที่แรงมาก แล้วเรื่องอะไรจะเปลี่ยนได้ ด้วยการออกรัฐธรรมนูญมาฉบับเดียว รัฐธรรมนูญไม่ใช่สวิตช์ไฟฟ้า พอเปิดปั๊บก็จะติดปั๊บ ต้องอาศัยเวลา อาศัยการปรับปรุงตัว เพราะฉะนั้นอย่าไปหงุดหงิดมันเป็นธรรมดา ยังมีปัญหาอย่างโน้นอย่างนี้ อาจจะเข้าใจผิดบ้างอาจจะมีพฤติกรรมเก่าติดมาบ้าง อันนี้เป็นเรื่องธรรมดาแสนจะธรรมดาที่สุดถ้าเข้าใจธรรมชาติ หรือว่าทำไปอาจจะติดขัดกลไกตรงนั้นตรงนี้มันยังขาดความละเอียดอย่างโน้นอย่างนี้อยู่ซึ่งเป็นธรรมดา แต่ว่าอย่างนี้ เรื่องยาก ๆ เหล่านี้ไม่สามารถเรียนรู้ได้ล่วงหน้า หรือเรียนรู้ได้โดยการท่องหนังสือ ต้องเรียนรู้จากการปฏิบัติและเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ เราเผชิญเรื่องยาก ๆ เยอะไม่สามารถใช้ความรู้สำเร็จรูปไปแก้ปัญหาได้ อันนี้เป็นหลักสำคัญ เราจะไปอาศัยความรู้ที่เราเคยเรียนรู้มาได้ปริญญาโท ปริญญาเอก แล้วไปใช้จะไม่ได้ผล แต่ต้องเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ ขณะนี้จากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทำให้คนไทยเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันอย่างหนักในการปฏิบัติจริง เรามี กกต. มี ป.ป.ช. มี

ศาลรัฐธรรมนูญ อันนี้คือการปฏิบัติจริงแล้ว ท่ามกลางความยากลำบาก ไม่มีใครรู้จริงหรือว่า
 วิเศษอะไร แต่ต้องอาศัยมาเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจริงจึงจะเป็นการเรียนรู้จริง ฉะนั้นอย่า
 ไปจุดหงิด ทะเลาะกันบ้างไม่เป็นไร ทะเลาะกันไปบ้าง อย่าไปฆ่ากัน อย่าไปเกลียดกัน
 เกลียดนิดหน่อยไม่เป็นไร ผมเองไม่เกลียด เข้าใจว่าเป็นธรรมดาอาศัยความอดทน อาศัยความ
 เห็นใจ อาศัยการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ ไทยกำลังเหมือนกับการทดลองปฏิบัติครั้งใหญ่เลย
 แต่ว่าผมเชื่อว่าเป็นการทดลองที่ดี แล้วเราต้องเรียนรู้จากการปฏิบัตินี้ แล้วอะไรยังไม่ดีก็เอามา
 ปรับปรุง รัฐธรรมนูญกับออกไว้แล้วว่าลองใช้ไปสัก ๕ ปี แล้วอะไรควรที่จะปรับปรุงก็ปรับปรุง แต่
 การปรับปรุงอย่างนี้อะไรไปปรับปรุงสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้เสีย แล้วเอาของเสียเข้ามา อย่างนั้นอย่าไปทำ
 แต่ว่าถ้าติดขัดอะไรในการทำความดีก็ไปแก้ไขปรับปรุงได้ แต่ก็คงทำได้ยาก เพราะขณะนี้สังคม
 ตื่นตัว สังคมเข้ามามีบทบาท สังคมเข้ามามีส่วนร่วมเข้ามาตรวจสอบ เพราะฉะนั้นใครเกียจ
 มากแล้วอย่าไปคิดเกกันเลย ไปไม่รอดที่จะคิดเก เพราะฉะนั้นทำอะไรให้มีความสุจริตใจมีความ
 รับผิดชอบมองส่วนรวมต่าง ๆ เราจะยากลำบากบ้างกระทบกระทั่งกันบ้างแต่ในที่สุดจะดี

ประเด็นสุดท้ายเป็นข้อเสนอแนะสั้น ๆ หลังจากมองมาทั้งหมด

ประการที่หนึ่ง อยากเรียนพี่น้องคนไทยว่าประเทศเรามีความดีมีศักดิ์ศรี เราจะต้องมอง
 จากฐานความดีของเราที่เข้มแข็งเราถึงจะมีกำลังที่จะต่อไปได้ เราวิเคราะห์อะไรวิเคราะห์ให้ได้แต่
 ต้องอยู่ในฐานของความมั่นใจในชาติของเรา ชาติของเราต้องอยู่ ชาติของเราต้องมีพลัง ชาติของ
 เราต้องพัฒนาต่อไป ชาติของเรามีทุนทางความดีไม่ใช่ไม่มีอะไรเลย เราจนแต่การจนไม่ใช่แปล
 ว่าเราไม่มีอะไร เรายังมีอะไรอีกเยอะที่เรียกว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนทางอะไร
 อีกมากมาย ทุนไม่ได้มีแต่เงินเท่านั้น เรามีทุนอื่นอีกมาก เราต้องเอาทุนอื่นมาใช้ คุณจรัญ
 ดิษฐาอภิชัย บอกผมว่า เขาเรียนทฤษฎีมาร์คซิส เขาบอกว่า ตามทฤษฎีมาร์คซิสถ้าประสบ
 วิกฤตเศรษฐกิจขนาดนี้ต้องเกิดจลาจล แต่ไม่เกิด ผิดทฤษฎีเพราะสังคมไทยมี social capital
 มีทุนทางสังคม ทุนที่ยังเอื้ออาทรต่อกันที่ยังช่วยเหลือกันอะไรต่าง ๆ ผมคิดว่าอยากให้มองให้
 เข้าใจเรื่องพวกนี้ อย่าไปมองแบบที่ถูกชี้นำโดยมหาอำนาจไปเสียทั้งหมด

ประการที่สอง ประชาชนต้องคิดว่าองค์กรอิสระที่เกิดขึ้นตามรัฐธรรมนูญเป็นองค์กรของ
 ท่าน เป็นเครื่องมือของท่าน เข้ามามีความสัมพันธ์ และองค์กรอิสระก็เช่นเดียวกันมีความ
 สัมพันธ์กับสังคมอย่าไปอยู่โดด ๆ ว่าเป็นองค์กรที่มีอำนาจ เราไม่ใช่องค์กรอำนาจแต่เราเป็น
 องค์กรที่เป็นเครื่องมือของประชาชนก็ควรจะต้องมีความสัมพันธ์กับสังคม ถ้าสังคมมีความสัมพันธ์
 กับองค์กรอิสระ องค์กรอิสระมีความสัมพันธ์กับสังคม ข้อที่หนึ่งจะไปด้วยดี อะไรที่อาจจะยัง
 ไม่ค่อยดีก็จะปรับตัว ข้อที่สองจะมีพลังในการทำงานที่ยากลำบาก

ประการที่สาม ควรจะมีการศึกษารัฐธรรมนูญให้มากกว่านี้ อันนี้คงต้องวิจารณ์นักวิชาการ วิจารณ์มหาวิทยาลัยต่าง ๆ มีรัฐธรรมนูญขึ้นมาก็เฉย ไม่เข้ามาศึกษาเลยว่ารัฐธรรมนูญนี้เป็นอย่างไรยังมีอะไรอยู่อีก จะต้องออกกฎหมายอะไร จะต้องทำอะไรตาม ยังศึกษากันไม่มาก อยากให้มีการศึกษาและนำของดีในรัฐธรรมนูญมาใช้ให้เต็มที่และมีการเผยแพร่เรื่องนี้ออกไปให้มีการศึกษากันทั้งประเทศเลย เพราะฉะนั้นการที่สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญจัดการสัมมนาในวันนี้ ผมถือว่าเป็นเรื่องที่ทำตามหลักการอันนี้ คือมีการศึกษามีการเผยแพร่ทางวิทยุออกไป ก็ขอให้ทำตรงนี้มากขึ้น

ประการสุดท้าย ในการใช้รัฐธรรมนูญ อย่าไปใช้ด้วยตัว ก สามตัวคือ กกก กล่าวคือ คิดว่ากันเป็นกลไก แล้วก็ทำเป็นเกมส์ ทำเป็นกลโกง ต้องใช้รัฐธรรมนูญไปสร้างจิตสำนึกใหม่ อันนี้จะสำคัญ ต้องเข้ารัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญนี้ต้องการสร้างจิตสำนึกใหม่ให้คนไทย คนไทยมีจิตสำนึกเล็กเกินไป แต่ว่าสังคมใหญ่จิตสำนึกเล็ก ไปด้วยกันไม่ได้ สำนึกเล็กเห็นแก่ตัวเห็นแก่พรรคพวก ไม่เห็นแก่ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ความยุติธรรม จิตสำนึกใหม่เป็นจิตสำนึกใหญ่ที่เห็นแก่ความสุจริต เห็นแก่ส่วนรวม เห็นแก่ความถูกต้อง ต้องใช้รัฐธรรมนูญไปสร้างอันนี้ขึ้นในสังคมให้ได้ แล้วเชื่อมโยงไปสู่ศีลธรรมที่ลึกที่สุดเป็นพื้นฐานที่สุดของสิ่งทั้งหลาย คือการเคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน อันนั้นจะเป็นฐานที่มาของเรื่องประชาธิปไตย ของเรื่องสิทธิมนุษยชน ของเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย เรื่องการแก้ปัญหาคนจน เรื่องการจัดการศึกษา เรื่องการจัดบริการสาธารณสุขทั้งหลายล้วนต้องอยู่บนศีลธรรมพื้นฐานคือการเคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน ถ้าเรามีตัวนี้เราจะเจริญ แต่ถ้าปราศจากศีลธรรมพื้นฐานเราเจริญไม่ได้ เพราะฉะนั้นท้ายที่สุด ฯพณฯ ท่านที่เคารพ ท่านผู้มีเกียรติ เราต้องใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้มาสร้างจิตสำนึกใหม่ให้คนไทย แล้วเชื่อมโยงกับศีลธรรมพื้นฐานของเราทีเดียวคือการเคารพศักดิ์ศรี คุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน ขอบพระคุณมากครับ